

Η μόνιμη –και ίσως αξεπέραστη– κρίση των ιστορικών σπουδών στην Ελλάδα

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β. ΛΕΟΝΤΑΡΙΤΗΣ

ΠΑΡ' ΟΛΗ τη δραστηριότητα που παρατηρούμε σήμερα στο χώρο της ιστορικής έρευνας, στην πραγματικότητα, οι ιστορικές σπουδές στον τόπο μας περνούν από μια βαθιά κρίση, που πολύ δύσκολα θα ξεπεραστεί υπό τις παρούσες συνθήκες, οι οποίες είναι συναρτημένες με τη γενικότερη κρίση που πλήττει σήμερα την παιδεία μας σε όλα της τα επίπεδα. Άλλωστε δεν θα μπορούσε να γίνει και διαφορετικά. Το πρόβλημά μας δεν εντοπίζεται μόνον στις ιστορικές σπουδές, απλώς η συζήτησή μας εστιάζεται σ' αυτό το πρόβλημα. Η κρίση των ιστορικών σπουδών αποτελεί μόνο μέρος της γενικότερης πανεπιστημιακής κρίσης· η τελευταία, με τη σειρά της, δεν εκφράζει τίποτε άλλο, ως μικρόκοσμος της κοινωνίας μας, παρά την πολυδιάστατη κρίση που χαρακτηρίζει την κοινωνική μας ζωή. Βεβαίως, δεν επιθυμώ να δώσω την εντύπωση πως ασπάζομαι τα απλουστευτικά σχήματα που παρουσιάζουν τη δομή της παιδείας ως αντικατοπτρισμό της κοινωνικής δομής, και το ρυθμό αλλαγής της παιδείας ως σύστοιχο προς το ρυθμό αλλαγών στην κοινωνία κ.ο.κ. Δεν είναι εύκολο να καθορίσει κανείς με ακρίβεια το συντελεστή που διακρίνει κάθε συνιστώσα της διαδικασίας των σχέσεων κοινωνίας-παιδείας. Το ζήτημα των αλληλεπιδράσεων και διασυνδέσεων των πολλαπλών παραγόντων που διαμορφώνουν τις μορφές της παιδείας και η αντίστροφη κίνηση της επανεπένεργειας των σχηματισμών της παιδείας πάνω στις κοινωνικές διαδικασίες είναι εξαιρετικά πολύπλοκο πλέγμα. Βεβαίως, δεν υπάρχει αμφιβολία πως παιδεία και κοινωνικές δομές είναι σφικτά συναρτημένες. Αλλά ο πολύπλοκος χαρακτήρας των συναρτήσεων αυτών αποκλείει απλουστευτικά σχήματα, προπαντός όταν παρατηρούμε και σε ανεπτυγμένες ακόμη κοινωνίες αναντιστοιχίες και αναχρονισμούς στους ρυθμούς της κοινωνικής και εκπαιδευτικής λειτουργίας. Εν πάσει περιπτώσει, απομακρυνόμαστε κάπως από το θέμα μας, φαινομενικά τουλάχιστον, γιατί σε τελευταία ανάλυση και ο συγκεκριμένος προβληματισμός μας γύρω από τις ιστορικές σπουδές αποτελεί οργανικό μέρος του ευρύτερου αυτού προβλήματος.

Οι άλλοι συνάδελφοι έχουν ήδη θίξει αρκετά συγκεκριμένα προβλήματα που αντιμετωπίζει σήμερα η ιστορική μας παιδεία. Γι' αυτό, θα αρκεστώ να κάνω μερικές γενικές παρατηρήσεις που άπτονται του γενικότερου προβληματισμού μας.

Γνωστό είναι σε όλους μας πως οι έννοιες του χώρου και του χρόνου ως ιστορικές κατηγορίες περνούν στις μέρες μας από τόσο ριζικές αναθεωρητικές διαδικασίες που δικαιολογημένα θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε

την εποχή μας σαν μια εποχή επανερμηνείας. Το περίεργο είναι πως ενώ το παρελθόν, με τη μορφή μιας παρωχημένης «στιγμής» της διαδικασίας του γίνεσθαι, φαίνεται εξαντλημένο τελεσίδικα, είναι ταυτόχρονα και ανεξάντλητο, από την άποψη της δυνατότητας που παρέχει στη διάνοια να το εκμεταλλεύεται συνεχώς και να του αποσπά νέα «μυστικά» και ιστορικές προοπτικές. Όπως έγραψε κάποιος ο Henri Lefebvre, «το παρελθόν γίνεται παρόν με την έννοια της πραγματοποίησης των δυνατικών στοιχείων που ενέχονται σ' αυτό αντικειμενικά». Ο ιστορικός της γενιάς μας, στον δυτικό κόσμο, αντιμετώπισε την ιστορική διαδικασία μέσα από μια ευρύτερη οπτική γωνία με καινούρια επιστημολογικά έργα, ανοίγοντας μ' αυτό τον τρόπο νέους ορίζοντες και νέες δυνατότητες για τη διερεύνηση των διαδικασιών της εξέλιξης της ανθρώπινης κοινωνίας. Η ιστορική επιστήμη, τα τελευταία σαράντα χρόνια, απέκτησε βαθιά συνείδηση ότι τα προβλήματα, τα διλήμματα και, γενικά, οι προκλήσεις της εποχής μας επιβάλλουν νέα προσέγγιση του παρελθόντος.

Οι διαδικασίες επανερμηνείας της ιστορίας κινητοποιήθηκαν τόσο από την πολλαπλή μεθοδολογική ανανέωση που διακρίνει την εποχή μας, όσο και από τις νέες επιστήμες, τις νέες θεωρίες και νέες πηγές που κατέκλυσαν το χώρο της γνώσης μας. Αλλά, πέρα απ' όλα αυτά, πρέπει ν' αναζητήσουμε το λόγο της επαναδιατύπωσης της φαινομενολογίας του χρόνου στην επίδραση που άσκησαν ορισμένα ιστορικά γεγονότα, άσχετα από θεωρητικές δομές. Οι ιστορικές εμπειρίες συχνά γεννούν ερωτήματα για το παρελθόν και μας προσφέρουν νέες διαστάσεις και βάθος, που δεν ήταν δυνατόν να διακριθούν μέσα από τη στενότερη οπτική του παρελθόντος. Ένα τέτοιο καταλυτικό γεγονός υπήρξε ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, του οποίου η συμβολή στην επιτάχυνση των διαδικασιών απόσπασης από την ευρωκεντρική θεώρηση της ιστορίας ήταν μέγιστη.

Στην αρχή των παρατηρήσεών μου αναφέρθηκα στην «ανεξάντλητη» φύση των ιστορικών φαινομένων. Με τον όρο αυτό, δεν εννοούσα απλώς την πολλαπλότητα των αντιλήψεων, δηλαδή των ερμηνειών που μπορούν ν' αποδοθούν σ' ένα ιστορικό φαινόμενο, δικαιολογώντας έτσι τους αναχρονισμούς όσο και τα κλειστά δογματικά σχήματα. Το ανεξάντλητο των ιστορικών φαινομένων ενέχει τη δυνατότητα εμφάνισης νέου ιστορικού περιεχομένου, που ξεπερνά τα όρια του απλού πολλαπλασιασμού των απόψεων. Με αυτές τις παρατηρήσεις θέλω βασικά να επιστημάνω ένα πράγμα: ότι, από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά, οι ιστορικές σπουδές υπέστησαν ριζικές

αλλαγές. Κι αυτό σημαίνει πως δεν είναι δυνατόν, από δω και πέρα, να προσεγγίσουμε μια οποιαδήποτε πλευρά της ανθρώπινης κοινωνίας σαν αυτόνομη και κλειστή μονάδα. Οι παραδοσιακές μέθοδοι έχουν ξεπεραστεί αμετάκλητα. Οι ερμηνευτικές μας δυνατότητες είναι πια πάμπολλες, άσχετα από το αν όλοι οι λειτουργοί της ιστορικής επιστήμης δεν είναι δυνατόν να τις εξαντλήσουν. Εκείνο που έχει σημασία, είναι ότι μπήκαμε σε μια περίοδο ευρύτατων ερμηνευτικών οριζόντων. Βρισκόμαστε σε μια εποχή που στο χώρο της ιστοριογραφίας συν-

τελούνται κοσμογονικές ανακατατάξεις και διευρύνσεις. Πραγματικά, σήμερα οι παραδοσιακές δομές της ιστορικής επιστήμης συγκλονίζονται από μια κοσμογονική πνευματική επανάσταση, η οποία πιθανόν να αποδειχτεί περισσότερο βαρυσήμαντη ως προς τις κοινωνικές επιστήμες από ό,τι ήταν η εξελικτική βιολογία για τις βιολογικές επιστήμες ή η κβαντική θεωρία για τη φυσική. Οι νέες μέθοδοι διερεύνησης του υλικού βίου του ανθρώπου έχουν ανοίξει νέους δρόμους – νέες οπτικές γωνίες, νέες προοπτικές για την αντιμετώπιση της συλλογικής μνήμης του ανθρώπου.

Μετά από όλες αυτές τις διαπιστώσεις, παραμένει το κεντρικό και μεγάλο ερώτημα: Ποια είναι η θέση της ελληνικής ιστορικής επιστήμης στο πλαίσιο αυτής της εποχής επανερμηνείας. Δοκίμασε και, αν ναι, σε ποιο βαθμό και η ελληνική ιστοριογραφία τις μεθοδολογικές αυτές ανακατατάξεις και αναπροσαρμογές; Συμμερίστηκε και, αν ναι, σε ποιο βαθμό επωφελήθηκε από τις επιστημονικές εμπειρίες του δυτικού κόσμου στον τομέα της ιστορίας και των κοινωνικών επιστημών γενικότερα; Σε όλα αυτά τα ερωτήματα η απάντησή μου είναι αρνητική. Βέβαια το πρόβλημα είναι πολύπλοκο. Δεν υπάρχουν εύκολες απαντήσεις στις ιστορικές εμπειρίες. Δεν θεω-

ρώ, θέλω να πω, τις μεθοδολογικές αλλαγές της ιστορικής επιστήμης και του ιστορικού μόχθου υπόθεση απλού επιστημονικού ενδιαφέροντος, που απορρέει από μια γνωστική κρίση περιορισμένη στην ακαδημαϊκή κοινότητα. Οι ιστοριογραφικές εμπειρίες αποτελούν ποιοτικές εμπειρίες που αντικατοπτρίζουν ποιοτικές μεταβολές στην κουλτούρα μιας κοινωνίας. Επομένως, για ν' αρχίσουμε να βρίσκουμε απαντήσεις στο βασικό μας ερώτημα, πρέπει να στραφούμε στο χώρο των πολιτισμικών αλλαγών και στη διαμόρφωση των νοοτροπιών. Την απάντηση, στο αν συμβαδίζουμε με την εποχή μας σ' αυτό τον τομέα, θα την αναζητήσουμε στους ποιοτικούς σχηματισμούς και ανασχηματισμούς που παρουσιάζει η κουλτούρα μας. Με κουλτούρα δεν εννοώ βέβαια μόνο τη γενικότερη έκφραση του πνεύματος, αλλά μια καθολική κοινωνική έκφραση, εντός της οποίας λειτουργεί η πολιτισμική αναπαραγωγή στις πολυποικίλες εκφράσεις της. Μια πολυδιάστατη σύλληψη της ιστορικής πραγματικότητας αποτελεί αυτή καθ' εαυτή μια σημαντική, μεστή σε νόημα εμπειρία, κατά την οποία η δημιουργική ερμηνεία της εμπειρίας συμβάλλει ταυτόχρονα στη διαμόρφωση της εμπειρίας.

Το να κάνουμε τη διαπίστωση πως η ιστορική παιδεία των ΑΕΙ είναι αναχρονιστική είναι πολύ απλό. Μόνο όποιος εθελουφλεί μπορεί να το αγνοήσει. Εκείνο που πρέπει να αναζητήσουμε είναι τα αίτια της μη συνειδητοποίησης της ανάγκης για ριζική αναδιάρθρωση των ιστορικών σπουδών. Πού οφείλεται η σχετική στατικότητα της παράδοσής μας; Βέβαια, όταν μιλάμε για παραδοσιακή ιστοριογραφία, πρέπει να είμαστε προσεκτικοί να μην κάνουμε το σφάλμα αποσυσχέτισης του αντικειμένου μας από την κοινωνία. Η παράδοση είναι αναπόσπαστο μέρος της ανθρώπινης κατάστασης, είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο, κι αυτό αποκλείει τη στατική θεώρησή της. Δεν είναι κάτι που απλώς κληροδοτείται αδιαμεσολάβητα, αλλά κάτι που ανανεώνεται και αξιολογείται με τη διαμεσολαβητική πρωτοβουλία του εκάστοτε παρόντος. Το να ανακαλούμε ή αποκαλούμε την παράδοση ως αποχρώντα λόγω καταστάσεων και προβλημάτων ζωντανών, που χρήζουν ζωντανών και σύγχρονων λύσεων, αποτελεί υπεκφυγή και αποφυγή των μεγάλων ευθυνών που μας φέρνει αντιμέτωπους κάθε φορά το παρόν, και καταφανή αδυναμία του ιστορικού να κατανοήσει τις διαδικασίες του ιστορικού γίνεσθαι.

Η σύγχρονη ιστοριογραφική παραγωγή, η πληθώρα των πληροφοριών που μας κατακλύζουν και η ποικιλία και πολυμορφία των αντικειμένων που μελετώνται, και που απουσιάζουν από την παραδοσιακή ιστοριογραφία, όλα αυτά αποτελούν φαινόμενο σύμφυτο της ιστορίας, γιατί το κατ' εξοχήν γνώρισμά της είναι η αλλαγή του περιεχομένου της, γιατί η κοινωνία την οποία υπηρετεί θέτει συνεχώς νέα ερωτήματα και, βεβαίως, απαιτεί νέες απαντήσεις. Εγγενής, λοιπόν, στη διασύνδεση των ιστορικών γεγονότων και στην ιστορική ανάλυση είναι η ακόμα βασικότερη αρχή της συνεχούς ρευστότητας και αλλαγής της κοινωνικής πραγματικότητας. Με άλλα λόγια, η ιστορία χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι οι νόμοι που διαμορφώνουν τις ανθρώπινες κοινωνίες αλλάζουν συνεχώς μέσα στις διαδικασίες του γίνεσθαι των κοινωνιών. Όπως το ιστορικό γίνεσθαι απαιτεί την ε-

νεργό συμμετοχή της ανθρώπινης συνείδησης στην προσπάθεια κατανόησης της πραγματικότητας, έτσι και το επιστημολογικό σύστημα, που χρησιμοποιείται στην ανατομία των ιστορικών διαδικασιών, υπόκειται στην ίδια διαδικασία αλλαγής και ανανέωσης. Με άλλα λόγια, οι αντιλήψεις μας για τα φαινόμενα της ιστορίας, σφικτά διαπλεγμένα καθώς βρίσκονται μέσα στις διαδικασίες της Πράξης, είναι αναπόφευκτα χωροχρονικά καθορισμένες από τις ιστορικές εξελίξεις.

Στη δική μας όμως περίπτωση, η ελληνική ηγεμονική ιδεολογία, στην πολιτική και πολιτισμική της λειτουργία, δεν αποτέλεσε δυνητική πηγή νέων ιδεών, νέων συμπεριφορών και πρακτικών. Φοβάμαι πως ακόμα δεν έχουμε κατορθώσει να ξεπεράσουμε, π.χ., τα κατάλοιπα του κλασικισμού, που λειτούργησε παλινδρομικά στην κοινωνία μας. Και εδώ χρησιμοποιώ τον όρο κλασικισμός με το συγκεκριμένο περιεχόμενο που του προσδίδει ο γνωστός ισλαμολόγος Gustave von Grunebaum. Συμπτύσσοντας κάπως τον ορισμό του, εννοώ την ιδιοποίηση των στοιχείων ενός συγκεκριμένου παρελθοντικού σταδίου εξέλιξης, που εκλαμβάνεται ως μια τέλεια και ολοκληρωμένη υλοποίηση των ανθρώπινων δυνατοτήτων, ένα στάδιο, τα ιδανικά και επιδιώξεις του οποίου οικειοποιούνται ως υποδειγματικά και δεσμευτικά πρότυπα για το παρόν.

Οι τελευταίες μου παρατηρήσεις ενδεχομένως θα εκληφθούν ως αντιφάσκουσες με μερικές από τις προηγούμενες θέσεις μου, ως προς τη διαλεκτική σχέση ιστορικών εμπειριών και γνωστικών επιστημολογικών ανακατατάξεων. Η αντίφαση όμως βρίσκεται στην πρακτική μας. Θα μπορούσε κανείς να αναφερθεί σε πάρα πολλά παραδείγματα, στην αντίθεση που υπάρχει μεταξύ του ατομικού μόχθου και της καθορισιμότητας του συστήματος. Έχουμε σήμερα, π.χ., μια πλειάδα νέων ιστορικών που παρουσιάστηκαν στο προσκήνιο της ελληνικής ιστορικής κοινότητας μετά την πτώση της δικτατορίας – μια νέα γενιά ιστορικών που, αποσπώμενη από τους καθορισμούς της παραδοσιακής ελληνικής ιστοριογραφίας, έχει ανοίξει νέους δρόμους για τη νεοελληνική ιστορική έρευνα. Πολλοί από αυτούς είναι ήδη μέλη του διδακτικού προσωπικού των πανεπιστημίων μας. Το κεντρικό μας ερώτημα είναι κατά πόσο τα νέα ρεύματα και η νεοτεριστική τάση, που διαφαίνεται μέσα στα έργα των συναδέλφων αυτών, έχουν επηρεάσει τα πανεπιστημιακά μας προγράμματα και τη γενικότερη σύλληψη της κοινωνικής λειτουργίας της ιστορικής μας παιδείας; Δυστυχώς, δεν μπορώ να πω πως είμαι ιδιαίτερος αισιόδοξος προς αυτή την κατεύθυνση. Περισσότερο να τονίσω ότι δεν υπαινίσσομαι εδώ οποιαδήποτε αξιολόγηση της προσφερόμενης γνώσης, ούτε στο επίπεδο της διδασκαλίας ούτε της έρευνας. Αναφέρομαι στο γεγονός ότι η ατομική προσπάθεια του καθενός μας εξακολουθεί να λειτουργεί μέσα σε προκαθορισμένα προγραμματικά πλαίσια, που εξέφραζαν παρελθοντικά ιδεολογικά μορφώματα, η καθορισιμότητα των οποίων εξακολουθεί να λειτουργεί σε πολλά επίπεδα, εφόσον η ατομική προσπάθεια, ή μέσω της επικρατούσας αμφιθεατρικής διδασκαλίας ή ακόμα και της έρευνας, δεν αρκεί για να ανατραπεί ένα προϋπάρχον σύστημα που ενσωματώνεται ως δομή στη διαδικασία της ερμηνείας και που, σε τελευταία

ανάλυση, για τους πολλούς καθορίζει το τι βλέπουν και το τι εγγράφουν ως σημαντικό.

Βλέπετε, εδώ πρέπει να διαφοροποιήσουμε την προσωπική προσφορά του κάθε ιστορικού, ως ατόμου, από τη λειτουργία του μέσα σε ένα σύστημα που νοσεί και που εξακολουθεί να επιβιώνει χωρίς το ίδιο να περιλαμβάνει σπέρματα αλλαγής. Εδώ έγκειται βέβαια η εσωτερική αντίφαση – η υφιστάμενη αναντιστοιχία μεταξύ της τροσφερόμενης παιδείας και γενικότερα του εκπαιδευτικού συστήματος, και των επιτακτικών ριζικών αλλαγών

που επιβάλλονται από τις ίδιες μας τις ανάγκες. Με λίγα λόγια, παρ' όλες τις μεγαλοστομίες περί ανανεωτικών αλμάτων κ.λπ., μετά την αναδιάρθρωση, ή μάλλον εξάρθρωση, που επέφεραν οι αλλαγές των τελευταίων ετών, διαπιστώνουμε ότι οι αλλαγές περιορίστηκαν μόνο στο οργανωτικό επίπεδο, άφησαν ανέπαφη και την ιδεολογία και το περιεχόμενο των παραδοσιακών προγραμμάτων. Πολλά μπορούν να λεχθούν γύρω απ' αυτό το θέμα. Πολλά έχουν ήδη λεχθεί και γραφτεί για διάφορες εκφάνσεις της σημερινής κρίσης. Περισσότερο λοιπόν να επαναλάβουμε τα όσα έχουν ειπωθεί κατά κόρον, παρ' όλο που η επανάληψη δεν βλάπτει.

Θα περιορίσω τις παρατηρήσεις μου γύρω από την ιδεολογία και το περιεχόμενο της ιστορικής μας παιδείας μόνο σε ένα παράδειγμα, γιατί το θεωρώ κατ' εξοχήν ενδεικτικό της υφιστάμενης εσωτερικής αντιφατικότητας και καθοριστικό της αναπαράγωγής των παραδοσιακών νοοτροπιών. Αναφέρομαι στον εθνοκεντρισμό, που εξακολουθεί να καθορίζει τόσο την ιστορική μας παιδεία και έρευνα όσο και την παιδεία μας γενικότερα, σε μια κατ' εξοχήν οικουμενική εποχή, οδηγώντας μας αναπόφευκτα σ' έναν επιστημονικό επαρχιωτισμό – σε μια εποχή που το έθνος-κράτος έχει πάψει να θεωρείται ως ε-

παρκής αναλυτική κατηγορία. Οι επιπτώσεις τής διαιωνιζόμενης αυτής πρακτικής είναι πολλαπλές. Θα αναφερθώ μόνο σε δύο, που είναι και οι αμεσότερες.

Πρώτον, δεν μας επιτρέπει να γίνουμε συγχρονικά κοινωνοί, και όχι ύστερα από τριάντα χρόνια, των νέων επιστημολογικών εξελίξεων, στις οποίες κατά κανόνα προηγούνται οι χώρες του δυτικού κόσμου. Ενδεχομένως εδώ θα υπάρξει και ο αντίλογος που έχει προβληθεί σε ανάλογες συζητήσεις. Είναι ανάγκη, θα αντέτεινε κάποιος, να διδάξουμε, κι ακόμα περισσότερο να ερευνησουμε, τη γαλλική ή την αμερικανική ή τη γερμανική ιστορία ή την ιστορία των λαών της Άπω Ανατολής, για να επωφεληθούμε των νεοτεριστικών μεθοδολογικών αλμάτων των χωρών αυτών; Πιστεύω ναι, γιατί εκείνο που με απασχολεί δεν είναι κάποια απλή διαδικασία μεταφύτευσης μιας κάποιας μεθοδολογίας, δεν έχουμε να κάνουμε με μια πρακτική ανάλογη της εισαγωγής, π.χ., μιας καινούριας τεχνολογίας. Η αίσθηση της ιδιαίτερης λειτουργίας του χώρου και του χρόνου, η συνειδητοποίηση της συλλογικής μνήμης του ανθρώπου, αναπόφευκτα συρρικνώνεται από την καθοριστικότητα της εθνοκεντρικής οριακότητας και οδηγείται σε μια ιλουζιονιστική αντίληψη του ιστορικού γίνεσθαι και της θέσης μας μέσα σ' ένα κοσμοσύστημα. Τα μεθοδολογικά εργαλεία, που κατά κανόνα δανειζόμαστε καθυστερημένα, όσο και αποτελεσματικά κι αν αποδειχτούν στην έρευνά μας, δεν θα μας βοηθήσουν να υπερβούμε τους καθορισμούς της εθνοκεντρικής οριακότητας. Μην ξεχνούμε πως ένα ερμηνευτικό μοντέλο, οποιοδήποτε κι αν είναι αυτό, λειτουργεί ανεξάρτητα από την πραγματικότητα που επιχειρεί ν' αναλύσει. Η πραγματικότητα καθ' εαυτήν είναι ακριβώς αυτό που δεν κατανοούμε. Ένα μοντέλο, λοιπόν, λειτουργεί σαν ένας χάρτης που αγκαλιάζει το χάος της πραγματικότητας και απομονώνει τα στοιχεία που θεωρούνται σημαντικά για κάποιο συγκεκριμένο σκοπό. Το μοντέλο, με άλλα λόγια, μας βοηθά να επισημάνουμε μερικές σχέσεις μεταξύ των στοιχείων αυτών, δεν μπορεί όμως να γίνει υποκατάστατο της πραγματικότητας, ούτε αποτελεί αυτοσκοπό. Με άλλα λόγια, τα ερμηνευτικά σχήματα είναι χρήσιμα, εφόσον ο χρήστης τους συνειδητοποιήσει τη στοιχειώδη αυτή διάκριση. Ως σχήμα ιδεατό, το μοντέλο τείνει να είναι ολοκληρωμένο, δηλ. τέλειο – αλίμονο όμως αν δημιουργήσουμε την εντύπωση πως η λειτουργία αυτής της τέλειας και ολοκληρωμένης αφαίρεσης ταυτίζεται με τον πραγματικό κόσμο.

Για να καταλήξω λοιπόν: Σε μια εποχή που η συνειδητοποίηση μιας οικουμενικής ιστορικής συνάρτησης, ενός κοσμοσυστήματος που η λειτουργία του ανακλάται σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας, το εθνοκεντρικό και κατ' επέκταση το ευρωκεντρικό πλαίσιο αναφοράς λειτουργεί περιοριστικά και κατά κάποιο τρόπο ιλουζιονιστικά, αποκλείοντας την πολυδιάστατη θεώρηση τόσο των ιστορικών δεδομένων όσο και της δικής μας θέσης μέσα στον σημερινό κόσμο. Και για να χρησιμοποιήσω μια αναλογία του André Malraux, έχουμε χτίσει γύρω από την ιστορία τοίχους, έχουμε κάνει την ιστορία μας και την ιστορία του δυτικού κόσμου ένα μουσείο με εικόνες που έχουν χάσει την οργανική επαφή τους με τον έξω κόσμο. Η αντικειμενική όμως πραγματι-

κότητα μας επιβάλλει να γκρεμίσουμε τους τοίχους του μουσείου αυτού και να αποκτήσουμε μια νέα συνείδηση, απεριόριστη, αδέσμευτη, ανεξάρτητη από τις παραδοσιακές προκαταλήψεις και από μια προκαθορισμένη ιστορική αρμονία, και να δούμε τα έργα αυτά, την πράξη δηλαδή του ανθρώπου, σαν ένα «μουσείο χωρίς τοίχους».

Θα τελειώσω τις γενικές αυτές παρατηρήσεις, με αναφορά σε μια διάσταση της δουλειάς μας στα πανεπιστήμια που χρήζει ιδιαίτερης προσοχής. Όλοι μας συμφω-

δείας μας. Το σημερινό φοιτητικό κίνημα έχει εκφυλιστεί σε κομματικές φατρίες ενορχηστρωμένων μαριονετών, με μόνη του ενασχόληση τη «σταχανοβίτικη» δραστηριότητά τους στη βιομηχανία της συνθηματολογίας, που αποσκοπεί στο να κρατήσει τόσο την «νομενκλατούρα» όσο και τους απλούς οπαδούς στην αιώνια λήθη, που τους έχει οδηγήσει στην απόλυτη σχετικοποίηση όλων των αξιών και κατ' επέκταση στην εξουδετέρωσή τους. Η εξαίρεση των λίγων φοιτητών, που πραγματικά διψούν για μάθηση αλλά που είναι αδύναμοι, απλώς ε-

νούμε πως η διδασκαλία δεν είναι μια μονοδιάστατη, μονόδρομη διαδικασία, αλλά μια διαλεκτική σχέση διδάσκοντος-διδασκόμενου, όπου η ποιότητα της παρεχόμενης γνώσης δεν είναι ανεξάρτητη από την ποιότητα της συμμετοχής των διδασκόντων. Εκτός από άλλους αντικειμενικούς παράγοντες που καθορίζουν την ποιότητα της διδασκαλίας, όπως η επιστημονική επάρκεια και γενική παιδεία του διδάσκοντος, οι βιβλιοθήκες, το περιβάλλον, τα υλικά μέσα κ.λπ., η προαναφερθείσα παράμετρος της ποιοτικής συμμετοχής των διδασκόμενων είναι εξίσου βαρύνουσα. Ποιος ήταν, λοιπόν, ο ρόλος του οργανωμένου φοιτητικού κινήματος και ποια η συμβολή του στη βελτίωση της πανεπιστημιακής διδασκαλίας και του εκσυγχρονισμού των πανεπιστημιακών προγραμμάτων; Παρά την αισιόδοξη ρητορική των ιθυνόντων, που στερείται περιεχομένου, η προσωπική μου εμπειρία στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, κατά την τελευταία δεκαετία, με έχει οδηγήσει στο συμπέρασμα πως ο ρόλος της μεγάλης πλειοψηφίας των οργανωμένων σε παράταξεις φοιτητών όχι μόνο δεν υπήρξε εποικοδομητικός αλλά αρνητικός. Ουδέποτε υπήρξε πηγή έστω και μίας πρότασης, που να αντικατοπτρίζει τις ανάγκες της ζωής, που θα συνέβαλε στον εκσυγχρονισμό της παι-

τιβεβαιώνει τον κανόνα. Το φοιτητικό «κίνημα», λοιπόν, που θα μπορούσε να συμβάλει τα μέγιστα, στερείται δημιουργικής δυναμικότητας. Απ' αυτή την πλευρά δεν περιμένω εκπλήξεις. Με λίγα λόγια, τα σημερινά δεδομένα, όπως τα αντιλαμβάνομαι, και έχοντας υπ' όψιν το τι «δει γενέσθαι» για να προσεγγίσουμε τη σύγχρονη επιστήμη, δεν μπορεί παρά να με οδηγούν στην απαισιοδοξία. □